

Metlan työraportteja 52: 139–152

Kansallispuistojen kasvava merkitys luontomatkailun kohteina ja aluekehittämisen välineinä

Riikka Puhakka

1 Johdanto

Kansallispuistoista on tullut Suomessa tärkeitä luontomatkailun vetovoimatekijöitä. Puistojen kävijämäärät ovat kasvaneet voimakkaasti viime vuosikymmeneltä lähtien, ja merkittävä osa varsinkin Pohjois- ja Itä-Suomen matkailukeskuksista tukeutuu kansallispuistoihin. Perinteisten alkutuotantoelinkeinojen merkityksen vähentyessä matkailusta on tullut tärkeä alueellisen kehittämisen väline syrjäseuduilla (Saarinen 2003, 2005, Kauppila 2004, Raitio ja Rannikko 2006). Kansallispuistojen matkailukäyttö ei ole uusi asia, sillä ensimmäisten puistojen perustamisesta lähtien kansallispuistoille on annettu kaksoistehtävä toisaalta luonnonsuojelun ja toisaalta virkistys- ja matkailukäytön alueina. Luonnonsuojelulainkin (1096/1996, 11 §) mukaan kansallispuistoilla ”on oltava merkitystä yleisenä luonnonnähtävyytenä tai muutoin luonnontuntemuksen lisäämisen tai yleisen luonnonharrastuksen kannalta”. Luonnonsuojelun ja matkailun välisen vuorovaikutussuhteen uskotaan usein olevan synergistinen, mutta siihen sisältyy myös ristiriitoja (ks. Butler ja Boyd 2000, Eagles ja McCool 2002).

Kansallispuistojen kävijämäärien noustessa sekä luontomatkailuun kohdistuvien taloudellisten ja poliittisten odotusten voimistuessa on aihetta tarkastella matkailu- ja virkistyskäytön merkitystä kansallispuistoissa. Tämän artikkelin tavoitteena on analysoida, miten matkailun asema on muuttunut Suomen kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnittelussa luontomatkailun kasvun seurauksena. Viitataan tekstissä matkailu-käsitteellä kaikkeen puistojen käyttöön virkistäytymistarkoituksessa. Matkailun asema kansallispuistojen käyttömuotona ei ole muuttumaton tai kiistaton luonteeltaan, vaan hallitsevista merkityksistä käydään jatkuvaa kamppailua. Luonnonsuojelu on yhteiskunnallisesti määrittynyttä toimintaa: eri kulttuureissa ja eri aikakausina vallitsevat käsitykset suojelun kohteista, tavoitteista, toteuttamiskeinoista ja suojelualueiden käyttömuodoista vaihtelevat (ks. Runte 1997, Nieminen ja Saaristo 1998). Kansallispuistot ovat siten historiallisten ja yhteiskunnallisten käytäntöjen tuottamia tiloja (Mels 1999, ks. Olwig 1995). Jäsennän artikkelissa lyhyesti kansallispuistoihin suuntautuvasta matkailusta käytyä yhteiskunnallista keskustelua, minkä jälkeen tarkastelen puistojen hoito- ja käyttösuunnittelun viimeaikaisia muutoksia. Lopuksi pohdin yleisemmällä tasolla, miten nämä muutokset heijastavat luonnonsuojeluajattelun uudistumista.

2 Tutkimusaineisto ja -menetelmät

Hoito- ja käyttösuunnittelun tarkastelu perustuu tässä artikkelissa kansallispuistojen suunnitteluasiakirjoihin, jotka analysoin diskurssianalyttisin menetelmin (ks. tarkemmin Puhakka 2007). Kansallispuistoja hallinnoiva Metsähallitus on laatinut suunnitelmat lukuun ottamatta Kolin kansallispuiston suunnitelmia, jotka ovat puistoa hallinnoivan Metsätutkimuslaitoksen kirjoittamia. Osallistavan suunnittelun käytäntöjen lisääntyneitä erilaiset sidosryhmät osallistuvat nykyisin keskeisesti suunnitelmien laadintaan (Raitio ja Rannikko 2006, ks. McCool ja Patterson 2000). Tärkeimmän aineiston muodostavat 32 kansallispuiston voimassaolevat tai vasta luonnoksena valmistuneet uudet hoito- ja käyttösuunnitelmat, jotka ohjaavat käytännössä sitä, millaisia alueita puistoista muodostetaan ja miten niissä toimitaan. Lisäksi olen käyttänyt aineistona hoito- ja käyttösuunnitelmiin vaikuttavia ja niihin perustuvia asiakirjoja: ”Luonnonsuojelun alueiden hoidon periaatteet” -opasta (1993, 2002, 2004), ”Alueiden yleiskäytön tavoitetilä 2010” -raporttia (2004), ”Metsähallituksen luonnonsuojelun alueiden virkistys- ja luontomatkailukäytön edellytysten parantaminen – kehittämissuunnitelma ympäristöministeriölle” -raporttia (2004) sekä Syötteen (2001), Oulangan (2004) ja Kolin (2006) kansallispuistojen luontomatkailusuunnitelmia (liite 1).

Suunnitteluasiakirjojen analyysin tavoitteena oli selvittää, mikä on hallitseva, institutionalisoitunut käsitys matkailun asemasta osana luonnonsuojelun perusteita ja kansallispuistojen käyttöä. Millainen matkailu näiden asiakirjojen mukaan soveltuu puistoihin, miten matkailunäkökulmat otetaan huomioon puistojen hoidossa sekä miten luonnonsuojelu ja matkailu sopivat yhteen? Koska vanhimmat yhä voimassaolevat hoito- ja käyttösuunnitelmat on julkaistu jo vuonna 1984, analyysin perusteella oli mahdollista havaita kansallispuistojen suunnittelussa tapahtunut muutos. Aineiston analyysi perustuu asiakirjatekstien yksityiskohtaiseen lukemiseen ja systemaattiseen jäsentämiseen. Poimin suunnitelmista etukäteen muodostetun analyysikehikon kysymyksiin vastaavat tekstikohdat tarkempaa analyysiä varten. Käytän tätä yli 150-sivuista tekstimassaa jatkossa analyysin lähteenä. Tekstin lähiluvun avulla jäsenän matkailulle kansallispuistoissa määritellyä merkitystä sekä pyrin avaamaan asiakirjoissa ilmeneviä taustaoletuksia ja -käsityksiä (Sorsa 2005, Puhakka 2007).

3 Kansallispuistojen nousu luontomatkailun vetovoimatekijöiksi

Keskustelua luonnonsuojelun alueiden matkailu- ja virkistyskäytöstä käytiin jo ennen kuin ensimmäiset lakisääteiset kansallis- ja luonnonpuistot perustettiin Suomeen lopulta vuonna 1938. Aina 1800-luvulta nykypäivään asti ulottuneella ajanjaksolla voidaan erotella luonnonsuojelun ja matkailun vuorovaikutusta määrittävien puhetapojen perusteella kolme ajanjaksoa (Saarinen ym. 2000, Sorsa 2004, Puhakka 2007). Ensimmäisessä, 1960-luvun lopulle asti ulottuneessa vaiheessa, luonnonsuojelun ja matkailukäytön uskottiin tukevan ja hyödyttävän toisiaan. Jo 1800-luvulla ennen aatteellisen suojelukeskustelun alkua rauhoitettiin tärkeimpiä luonnonnähtävyyksiä maisemallisista ja matkailullisista syistä. Ensimmäiset kansallispuistot puolestaan käsitettiin koko kansan nähtävyyksiksi, ja ne perustettiin esteettisesti arvokkaihin kohteisiin, joilla oli jo ennestään jonkinlaista matkailutoimintaa (ks. Leino-Kaukiainen 1994, Rytteri 2005). Suomessa asetettiin silti verrattain tiukat käyttö- ja liikkumisrajoitukset kansallispuistoille, mihin on pidetty syynä muun muassa suojelun aluehankkeiden käsittelyn akateemisuutta ja luonnontieteellistä näkökulmaa (Borg ja Ormio 1978, vrt. Runte 1997).

1960-luvun lopulta alkaen luonnonsuojelun ja matkailun kiinteä vuorovaikutussuhde heikkeni Suomessa parin vuosikymmenen ajaksi. Yhtäältä kasvavan matkailun katsottiin aiheuttavan luonnolle haittoja suojelualueilla. Kritiikki ei johtunut vain haittojen lisääntymisestä, vaan ympäristöherätyksen seurauksena yhteiskunnalliset luontoa ja luonnonsuojelua koskevat arvot muuttuivat sekä tieto luonnonprosesseista ja niiden uhkatekijöistä laajeni (Leino-Kaukiainen 1994). Samalla matkailua ja muuta ihmisen toimintaa luonnossa alettiin arvioida uudesta näkökulmasta ja arvo maailmasta (ks. Runte 1997). Luonnonsuojelun ja matkailun välille ilmaantui ristiriitoja, joskin suojelua ja matkailua pidettiin usein myös eräänlaisina liittolaisina metsätaloutta vastaan. Perinteisessä luonnonsuojelussa ryhdyttiin painottamaan uhanalaisten ja harvinaisten lajien sekä niiden elinympäristöjen suojelua. Esteettiset ja ihmisen luonnosta saamat taloudelliset ja sosiaaliset hyödyt, kuten matkailu- ja virkistyskäyttö, eivät saaneet enää yhtä suurta huomiota luonnonsuojelun perusteluissa kuin aiemmin. Toisaalta suojelun ja matkailun vuorovaikutuksen heikkeneminen ilmeni myös siten, että suojelualueen perustamisen uskottiin osaltaan haittaavan matkailun kehittämistä alueella rakentamis- ja muiden rajoitusten vuoksi (Sorsa 2004, Puhakka 2007). Kansallispuistojen kävijämäärät olivat yhä melko vähäisiä, eikä suojelualueille suuntautuvan matkailun taloudellisia hyötyjä pidetty kovin merkittävänä suosituimpia kansallispuistoja lukuun ottamatta (ks. Kansallispuistokomitean mietintö 1976).

Luonnonsuojelun ja matkailun vuorovaikutussuhde muuttui jälleen kiinteäksi 1990-luvulla, kun kansallispuistojen matkailullinen merkitys alkoi korostua Suomessa (Saarinen ym. 2000, Sorsa 2004, Puhakka 2007). Taustalla vaikuttavat sekä luonnonsuojelujattelussa että matkailun kysynnässä ja tarjonnassa tapahtuneet muutokset. Viime vuosikymmeneltä lähtien luonnonsuojelussa on painotettu luonnon monimuotoisuuden säilyttämistä (ks. Nieminen ja Saaristo 1998). Samalla luonnonsuojelun tehtäväkenttä on laajentunut erillisten suojelualueiden ja -kohteiden ulkopuolelle, ja suojelualueet ovat kytkeytyneet tiiviimmin osaksi muuta inhimillistä toimintaa. Matkailun rakenteelliset kysynnän ja tarjonnan muutokset ovat puolestaan vaikuttaneet luontomatkailun kasvuun ja kehittymiseen. Niin kutsuttu ”uusi matkailu” (Poon 1993) on merkinnyt muun muassa matkailun kysynnän muuttumista aiempaa joustavammaksi, yksilöllisemmäksi ja kuluttajavetoisemmaksi sekä ympäristökysymysten ja -arvojen painottumista matkakohteiden valinnassa (ks. Urry 1990, Saarinen 2005).

Luontomatkailu on ollut viime vuosikymmeneltä lähtien yksi voimakkaimmin kasvavista matkailun osa-alueista (ks. Mowforth ja Munt 1998, Fennell 1999, Hall ja Page 1999). Luonnon vetovoiman ja luonnossa tapahtuvien vapaa-ajan toimintojen merkityksen uskotaan vielä huomattavasti kasvavan tulevaisuudessa. Suomessa julkaistiin vuonna 2002 ympäristöministeriön asettaman työryhmän laatima ”Ohjelma luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämiseksi”. Työryhmä arvioi, että kehittämistoimien tuella luontomatkailu kasvaa Suomessa noin kahdeksan prosentin vuosivauhtia eli selvästi nopeammin kuin matkailu kokonaisuudessaan. Työryhmä asetti tavoitteeksi alan työpaikkojen määrän kaksinkertaistamisen 64 000 henkilötyövuoteen vuoteen 2010 mennessä (Ohjelma luonnon... 2002). Ohjelman yhdeksi toimenpiteeksi on määritelty luonnonsuojelualueiden ympäristövastuullisen virkistys- ja luontomatkailukäytön edellytysten parantaminen, mikä tulee ottaa huomioon hoito- ja käyttösuunnitelmia laadittaessa ja uusittaessa (Ohjelma luonnon... 2002). Valtioneuvosto teki vuonna 2003 työryhmän raportin perusteella periaatepäätöksen toimintaohjelmasta, joka sisältää 30 toimenpidettä luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämiseksi (Valtioneuvoston periaatepäätös... 2003). Periaatepäätöksen mukaisesti Metsähallitus sai ympäristöministeriön tulohajauksessa tehtäväkseen hallinnassaan olevien valtion alueiden virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämissuunnitelman valmistelun (Metsähallituksen luonnonsuojelualueiden... 2004).

Huomattava osa luontomatkailusta keskittyy kansallispuistoihin tai niiden välittömään läheisyyteen. Suomen 35 kansallispuiston kävijämäärät ovatkin kasvaneet selvästi. Metsähallituksen tilastojen mukaan puistojen keskimääräinen käyntikertojen määrä noin kaksinkertaistui 1990-luvulla; kasvu on tasoittunut tällä vuosikymmenellä (ks. Puhakka 2007). Kehitys ei ole kuitenkaan ollut alueellisesti tasaista, sillä käyntikertojen määrät ovat kasvaneet Pohjois-Suomessa – varsinkin matkailukeskusten läheisyydessä – selvästi nopeammin kuin Etelä-Suomessa. Korkeat käyntimäärät ovat yhteydessä runsaaseen palvelutarjontaan sekä kansallispuistojen rajojen sisäpuolella että ympäröivillä alueilla (Puustinen ym. 2006). Kun Metsähallituksen tilastoihin lasketaan mukaan Kolin kansallispuiston käyntimäärä, vuonna 2005 Suomen kansallispuistoihin tehtiin yhteensä noin 1,5 miljoonaa käyntiä (Käyntimäärät kansallispuistoittain 2005).

Luontomatkailun kasvun seurauksena alan taloudellinen ja poliittinen merkitys on lisääntynyt. Viimeisten vuosikymmenten aikana maa- ja metsätalous sekä muut maaseudun perinteiset alkutuotantoelinkeinot ovat menettäneet taloudellista ja työllistävää merkitystään huomattavasti. Myös julkisen sektorin työpaikat ovat vähentyneet, ja esimerkiksi muuttotappiosta ja ikärakenteen vinoutumisesta on tullut syrjäisten kuntien ongelmia. Raaka-ainetuotantokeskeisyyden vähentyessä alueet ovat joutuneet tukeutumaan muunlaisiin luonnon käytön muotoihin (Raitio ja Rannikko 2006). Nykyisin matkailun merkitys alueellisesti tai paikallisesti voi olla hyvinkin suuri, erityisesti Pohjois-Suomessa (Saarinen 2003, 2005, Kauppila 2004). Luontomatkailua pidetään yhtenä harvoista keinoista säilyttää syrjäisiä maaseutualueita elinvoimaisina (Ohjelma luonnon... 2002). Myös kansallispuistojen sinänsä maksuttomalla virkistyskäytöllä on usein huomattavia aluetaloudellisia vaikutuksia (esim. Berghäll 2005, Huhtala 2006).

Luontomatkailun ja sen aluetaloudellisen merkityksen kasvun seurauksena suhtautuminen kansallispuistojen perustamiseen on muuttunut paikallistasolla myönteisemmäksi. Vuonna 1976 julkaistun Kansallispuistokomitean mietinnön ehdotuksia kymmenistä uusista kansallis- ja luonnonpuistoista vastustettiin aikoinaan hyvin voimakkaasti (Tamminen 1981). Suojelualueiden perustamisen pelättiin johtavan toimeentulovaikeuksiin, työpaikkojen häviämiseen ja elinolosuhteiden heikkenemiseen. Samalla tehtiin jyrkkää pesäeroa luonnonsuojelun ja talouden välille. Sen sijaan nykyisin kansallispuistoja pidetään usein myönteisen aluekehityksen ja matkailullisen imagonrakentamisen välineinä. Nimitys kansallispuistoksi mielletään kohteen tunnettavuutta, vetovoimaisuutta ja arvostusta lisääväksi sekä siten luontomatkailua edistäväksi statukseksi. Alueelliset ja paikalliset toimijat, kuten kunnat, tukevat usein vahvasti uusia puistoesityksiä. Kansallispuistoja perustellaan luontomatkailun kehittämiseen liittyvillä tekijöillä, ja puistojen matkailukäyttöön kohdistuu suuria odotuksia (Sorsa 2004, Puhakka 2007, ks. Koivumaa 2005). Samalla on kuitenkin pidettävä mielessä, että Suomen uusimmat kansallispuistot ovat olleet jo aiemmin esimerkiksi Natura-ohjelmassa suojeltuja kohteita, mikä voi osittain selittää puistojen vähäistä vastustusta.

4 Matkailun aseman vahvistuminen kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnittelussa

Kansallispuistojen matkailu- ja virkistyskäytön pääperiaatteet määritellään Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet -oppaassa (2004). Tärkeimpänä yleisperiaatteena on liikkuminen lihasvoimin. Puistojen ulkopuolelle suunnattaviksi virkistystavoiksi määritellään sellaiset, jotka ”aiheuttavat uhkaa luonnonarvoille tai häiriötä alueen eläimistölle tai toisille käyttäjille, joita voidaan harjoittaa muualla ja joiden lähtökohtana ei ole nimenomaan suojelualueeseen ja sen luontoon tutustumisen halu” (Luonnonsuojelualueiden hoidon... 2004). Pääsääntöisesti kielletyiksi

virikistysmuodoiksi luokitellaan esimerkiksi laskettelu, kilpaurheilu, maastoajoneuvoliikenne ja metsästys. Kansallispuistoihin voidaan rakentaa pienimuotoista palveluvarustusta sekä rakennuksia opastustarkoituksiin. Puistojen ulkopuolelle sijoitetaan muun muassa hotellit ja muut korkeatasoiset matkailupalvelut, yksityiset lomamajat sekä yleensä leirintä- ja matkailuvaunualueet (Luonnonsuojelualueiden hoidon... 2004). Näistä yleisistä rajoituksista on kuitenkin useita poikkeuksia, jotka johtuvat pääasiassa kansallispuistojen maantieteellisestä sijainnista ja yhteiskunnallisesta kontekstista (Puhakka 2007).

Suomessa 1990-luvulta lähtien käyty keskustelu kansallispuistojen ja muiden luontomatkailukohteiden merkityksestä alueellisessa kehittämisessä on heijastunut puistojen hoito- ja käyttösuunnitteluun. Yhteiskunnallinen keskustelu välittyy suunnitteluun esimerkiksi eduskunnan ja ympäristöministeriön kansallispuistoille asettamien tavoitteiden sekä osallistavan suunnittelun käytäntöjen kautta. Vuosien 1984 ja 2007 välillä julkaistujen suunnitteluasiakirjojen vertailun perusteella matkailulle määritelty asema kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnittelussa on selvästi muuttunut. Muutos voidaan ajoittaa 2000-luvun vaihteeseen, mutta eräänlaista murrosvaihetta on eletty senkin jälkeen. Yhteiskunnalliset puhetavat eivät muutu äkillisesti, vaan orastavia merkkejä tulevista merkityksistä on esiintynyt jo aiemmin. Matkailua koskevat muutokset hoito- ja käyttösuunnittelussa voidaan kiteyttää kolmeen kohtaan (Puhakka 2007):

- 1) matkailun asema kansallispuistojen käyttömuotona on vahvistunut,
- 2) kansallispuistoihin suuntautuvaa matkailua on alettu perustella aluekehittämiseen liittyvillä tulo- ja työllisyysnäkökohdilla,
- 3) kansallispuistoille asetetut aluekehittämisen tavoitteet legitimoidaan viime kädessä kestävän kehityksen ja kestävän matkailun käsitteillä, jotka edellyttävät niin ekologisten, sosio-kulttuuristen kuin taloudellisten tekijöiden tasavertaista huomioonottamista.

Suunnitteluasiakirjoissa nimetään luonnonsuojelu virkistystä, ympäristökasvatusta ja opetusta sekä tutkimusta tärkeämmäksi tehtäväksi kansallispuistoissa ja luonnontieteelliset kriteerit ensisijaisiksi puistojen perustamisen ja hoidon ohjaajiksi. Kansallispuistot eivät kuitenkaan enää määrity pelkästään luonnonsuojelualueiksi vaan myös maakunnallisiksi, valtakunnallisiksi tai jopa kansainvälisiksi matkailukohteiksi. Matkailunäkökulmien esilletuonti ei koske nykyisin vain niitä puistoja, joissa vierailee paljon kävijöitä ja jotka ovat saattaneet olla tunnettuja matkailukohteita jo vuosikymmenten ajan. Suunnitelmissa otettiin 1990-luvulla käyttöön luontomatkailun käsite aiemmin hyödynnettyjen retkeily-, virkistys-, nähtävyyss- ja opastuskäytön termien rinnalle. Luontomatkailu on alettu sisällyttää puistojen hoidon ja käytön tavoitteisiin: ” – – tavoitteena on luoda Nuuksion kansallispuistosta arvostettu luontomatkailukohde, jonka vetovoimatekijänä ovat luonnonarvot” (Nuuksion kansallispuiston... 2003). Matkailun aseman vahvistumiseen ovat vaikuttaneet uusien matkailun muotojen ja niitä kuvaavien termien syntyminen sekä termeihin sisältyvä myönteinen arvolutaus: lisämääreiden ”luonto” ja ”kestävä” ansiosta matkailu määritty entistä hyväksyttymmäksi käyttömuodoksi luonnonsuojelualueilla. Matkailu taloudellisena toimintana on siten saanut hyväksynnän kansallispuistoissa.

Puistojen virkistyskäytön taloudellisen merkityksen muutoksiin viittaa lisäksi se, että 1980- ja 90-luvuilla laadituissa hoito- ja käyttösuunnitelmissa puhutaan kansallispuistojen kävijöistä tai retkeilijöistä, mutta nykyisin heitä nimitetään myös matkailijoiksi ja asiakkaiksi. Esimerkiksi Kolin hoito- ja käyttösuunnitelmassa puhutaan kansallispuiston asiakkaista: se on puistonjohtaja Lasse Lovénin (2004) mukaan luontevaa, sillä puistoista on Suomessakin tullut uudentyyppeisiä syrjäisten alueiden kehittämiskeskus, joiden yhteydessä on matkailijoiden käyttöön tarkoitettuja

palveluja ja matkailun varsinaista elinkeinotoimintaa. Lovén katsoo matkailijoista ja retkeilijöistä tulevan siten heille suunnattujen palvelujen käyttäjiä ja lopulta palvelujen tarjoajien asiakkaita.

Viime vuosina suojelualueiden hallinnasta vastaavat viranomaiset ovat alkaneet asettaa kansallispuistoille matkailun kasvua koskevia määrällisiä tavoitteita, jotka ovat eräissä puistoissa varsin huomattavia. Tavoitteiden avulla pyritään osaltaan toteuttamaan Luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämissuunnitelmassa (Ohjelma luonnon... 2002) sekä toimintaohjelmaa koskevassa valtioneuvoston periaatepäätöksessä (2003) asetettuja tavoitteita luontomatkailun edistämiseksi. Metsähallitus tavoittelee kansallispuistoissa kokonaisuudessaan noin viiden prosentin vuosittaista käyntimäärien kasvua, mikä vastaa lähes neljänkymmenen prosentin kasvua käynneissä vuoden 2003 tasosta vuoteen 2010 (Metsähallituksen luonnonsuojelualueiden... 2004). Luontomatkailun kasvu pyritään ohjaamaan jo ennestään vilkkaasti käytetyille alueille. Sen jälkeen kun Metsähallitus laati muodostamilleen yleisökäytön aluekokonaisuuksille käyntimäärätavoitteet ja aluetaloudellisten vaikutusten tavoitteet (Metsähallituksen luonnonsuojelualueiden... 2004), määrällisiä tavoitteita on alettu lausua julki myös kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnitelmassa. Esimerkiksi Pallas-Yllästunturin suunnitelmassa (2005) asetetaan tavoitteelliseksi vuosittaiseksi käyntimääräksi 500 000, mikä merkitsee lähes 70 prosentin kasvua vuonna 2005 tilastoitua 300 000 käyntiin verrattuna.

Luonnon virkistyskäytön muotojen monipuolistumisen ja teknistymisen seurauksena hoito- ja käyttösuunnitelmissa määritellään entistä tarkemmin sallitun matkailukäytön rajoja. Yleisohje liikumisesta lihasvoimin ei enää riitä, vaan nykyisin otetaan kantaa siihen, miten erilaiset suosituiksi tulleet virkistysmuodot soveltuvat kansallispuistoihin. Esimerkiksi maastopyöräily ja -ratsastus sekä porolla tai koiravaljakolla ajo sallitaan usein puistoissa teillä ja erikseen osoitetuilla reiteillä. Virkistysmuotojen hyväksyttävyyden määrittelyyn vaikuttaa keskeisesti käsitys jokamiehen-oikeuksista luonnonsuojelualueilla. Nykyisin oikeudet ulotetaan koskemaan suojelualueita, mutta niitä voidaan rajoittaa järjestyssäännöillä (Luonnonsuojelualueiden hoidon... 2004, vrt. 1993). Monet uudet matkailun muodot tulkitaan jokamiehen-oikeuksiin sisältyviksi, eikä niitä siten voida automaattisesti kieltää kansallispuistoissa ilman perusteltuja suojellisia syitä (ks. Luonnonsuojelulaki 1096/1996, 18 §). Esimerkiksi maastopyöräilyyn on alettu suhtautua entistä myönteisemmin (ks. Luonnonsuojelualueiden hoidon... 1993, 2004). Myös jokamiehen-oikeuksiin sisällytetyllä ratsastuksella on ainakin toistaiseksi vahva asema kansallispuistoissa – huolimatta Oulangalla tehdyssä tutkimuksessa havaituista ekologisista, kulumiseen ja vieraslajiston leviämiseen liittyvistä haitoista (Tolvanen ym. 2004).

Moottoriajoneuvojen maastoajo ei sisälly jokamiehen-oikeuksiin, mutta moottorikelkkailun suosion lisääntyttä puistosuunnitelmissa on tullut ajankohtaiseksi ottaa kantaa myös sen hyväksyttävyyteen. Vanhan Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet -oppaan (1993) mukaan varsinainen vapaa-ajan moottorikelkkailu tai muu maastoajo eivät ole sallittuja suojelualueilla. Vuoden 2002 ja 2004 oppaissa maininnan perään on kuitenkin tehty lisäys: ”Poikkeuksen muodostaa pohjoisin Lappi, jossa erämaa-alueiden ja suojelualueiden laajuuden vuoksi kelkkauria on väistämättä suunnattava myös näiden alueiden kautta” (Luonnonsuojelualueiden hoidon... 2004). Moottorikelkkailuoikeuksia onkin lisätty kansallispuistoissa. Pyhä-Luoston ja Pallas-Yllästunturin kansallispuistojen laajennusosille jo aiemmin rakennetut kelkkareitit ja -urat jätettiin osittain puistoon. Pyhä-Luoston hoito- ja käyttösuunnitelmassa (2006) päätöstä perustellaan matkailullisin näkökohdin: ”Puiston pituuden ja muodon takia niiden poistaminen kokonaan olisi tuottanut suhteettomia haittoja matkailulle.” Lisäksi Keski-Suomessa sijaitsevan Salamajärven kansallispuiston alueella kulkee puolen kilometrin pituinen yleinen moottorikelkkaura, jota perustellaan luontotuvan palvelujen yhdistämisellä maakunnalliseen kelkkaurastoon sekä haittojen vähäisyydellä (Salama-

järven suojelualuekokonaisuuden... 2007). Matkailuun liittyvät perustelut ovat siten vahvistaneet asemaansa kansallispuistojen käyttöä koskevassa päätöksenteossa suojelunäkökohtien rinnalla.

Moottorikelkkailuun ja jokamiehenoikeuksiin liittyviä esimerkkejä lukuun ottamatta matkailu- ja virkistyskäytön säännöksiä ei ole juuri lievennetty kansallispuistoissa viimeisen parinkymmenen vuoden aikana, vaikka suunnitteluasiakirjoissa tehtyjen määrittelyjen ja merkityksenantojen perusteella matkailun asema on muuttunut huomattavasti. Liikkumista ja rakentamista koskevat määräykset ovat pysyneet puistoissa verrattain tiukkoina. Osa rauhoitussäännöksistä on asetettu luonnonsuojelulaissa (1096/1996, 13 §), joskin muun muassa opastus- ja retkeilytoiminnan vuoksi voidaan poiketa eräistä säännöksistä. Kansallispuistojen matkailun kehittämis- ja kasvutavoitteita tarkasteltaessa on kuitenkin otettava huomioon, että vallitsevat matkailukäyttöä koskevat säännöt ja periaatteet ovat kulttuurisesti ja historiallisesti ehdollisia ja siten ne voivat muuttua ajan kuluessa (Puhakka 2007). Kansallispuistojen käsitteellinen määrittely valtakunnallisiksi tai kansainvälisiksi matkailukohteiksi luo perustan käytäntöjen muuttamiselle: samalla puistoille ryhdytään todennäköisesti asettamaan esimerkiksi matkailupalvelujen määrää ja laatua koskevia vaatimuksia.

Paikallisväestön erityisoikeudet ovat alusta alkaen sisältyneet eräiden kansallispuistojen säännöksiin, mutta 2000-luvulla laaditut suunnitteluasiakirjat ilmentävät puistojen entistä tiiviimpää kytkeytymistä ympäröivään yhteiskuntaan. Suunnitelmissa on alettu nostaa esiin aluekehittämiseen liittyviä tekijöitä huomattavasti laajemmin kuin aikaisemmin. Esimerkiksi hoito- ja käyttösuunnitelmiin nykyisin sisältyvissä ympäristövaikutusten arvioinneissa mainitaan puistoihin suuntautuvan matkailun myönteiset vaikutukset alueiden talouteen, työllisyyteen ja imagoon. Muutos on tiiviissä yhteydessä kansallispuistojen matkailukäytön merkityksen kasvuun: puistojen matkailua on alettu perustella talouteen ja työllisyyteen liittyvillä syillä myös puistoviranomaisten laatimissa suunnitelmissa. Esimerkiksi Syötteen hoito- ja käyttösuunnitelmassa (2006) nimetään yhdeksi kansallispuiston hoidon ja käytön tavoitteeksi paikallisväestön toimeentulomahdollisuuksien kehittäminen; keinoina tähän pidetään luontomatkailua ja poronhoitoa.

Kansallispuistojen yhteiskunnallisten sidosten vahvistuessa myös matkailun yritystoiminnalle suunnitteluasiakirjoissa määritelty asema on muuttunut. Hoito- ja käyttösuunnitelmissa on alettu yhä enemmän ottaa kantaa ohjattuun luontomatkailuun, kertoa matkailun merkityksestä paikalliselle elinkeinoelämälle ja pohtia yhteistyötä yritysten kanssa. Matkailun yritystoiminta ei enää määriy luonnonsuojelun alueen hallinnoijasta riippumattomaksi toiminnaksi, jossa hallinnoija toimii vain valvovan viranomaisen roolissa. Nykyisin hoito- ja käyttösuunnitelmissa ei esitetä yritystoiminnan rajoittamista (ks. Perttula 2006), vaan matkailuyritysten toimintaa pyritään tukemaan ja ohjaamaan asetettujen tavoitteiden ja periaatteiden mukaiseksi. Kieltoihin ja rajoituksiin perustuva toimintatapa on korvautunut aktiivisella, yhteistyöhön pohjaavalla toimintatavalla, jonka tiiveintä muotoa edustavat Metsähallituksen ja matkailuyritysten väliset kumppanuussuhteet (Syötteen alueen... 2001, Luontomatkailusuunnitelma... 2004, ks. Kolin kansallispuisto... 2006). Lisäksi puistoviranomaiset osallistuvat alueellisiin ja paikallisiin luontomatkailun kehittämishankkeisiin ja pystyvät samalla entistä paremmin ohjaamaan matkailun kehityssuuntaa kansallispuistoja ympäröivillä alueilla.

Luontomatkailun kehittämistavoitteiden asettaminen merkitsee sitä, että ekologisten päämäärien rinnalla kansallispuistoille sisällytetään nykyisin yhä enemmän taloudellisia ja sosiaalisia tavoitteita. Kansainvälisen trendin mukaisesti puistojen yhteys laajempiin yhteiskunnallisiin tavoitteisiin on vahvistumassa, kun luontomatkailu käsitetään nousevaksi elinkeinoksi (McCool ja Patterson 2000). Kansallispuistot ovat muuttumassa taloudelliseksi resurssiksi ja alueellisen ke-

hittämisen välineiksi, eikä luonnon suojelun ja käytön välisestä vastakkainasettelusta voi puhua enää samalla tavalla kuin aikaisemmin. Murrosvaiheen voidaan katsoa edelleen olevan käynnissä hoito- ja käyttösuunnittelussa, sillä viime vuosina matkailun edistämistä ja aluekehittämistä koskevia tavoitteita on yhä lausuttu varovaisesti julki osassa puistosuunnitelmia. Hoito- ja käyttösuunnitelmat ovat sidoksissa vakiintuneisiin käytäntöihin ja tapoihin tulkita luonnonsuojelua: taloudella ja työllisyydellä ei ole perinteisesti perusteltu suojelua eikä niiden edistämistä ole pidetty suojelualueiden varsinaisina tavoitteina (ks. Nieminen ja Saaristo 1998). Suunnitelmien laatimisen ja toteuttamisen käytännöt sekä niitä ohjaavat periaatteet ovat vähitellen uudistuneet. Kaikkein uusimmat hoito- ja käyttösuunnitelmat viittaavatkin siihen, että murrosvaihe on väistymässä ja tulo- ja työllisyystavoitteet ovat vakiinnuttamassa paikkansa kansallispuistojen matkailukäytön perusteluina ympäristökasvatuksellisten ja virkistyksellisten tekijöiden rinnalla. Aluekehittämiseen liittyvät näkökulmat eivät ole syrjäyttäneet luonnontieteellisiä suojeluaargumentteja, vaan ne elävät teksteissä rinnakkain.

Suunnitteluasiakirjoissa tarkastellaan nykyisin aiempaa enemmän matkailun aiheuttamia haittoja kansallispuistoissa. Suurimmaksi ekologiseksi ongelmaksi määritellään yleensä maaston kuluminen, mutta kokonaisuudessaan haittoja ei pidetä kovin suurina. Luontomatkailun kasvu- ja kehittämistavoitteiden ei uskota olevan ristiriidassa luonnonsuojelun kanssa, jos ympäristövaikutusten arviointiin ja vähentämiseen kiinnitetään riittävästi huomiota (ks. Gilligan ym. 2005). Suunnitelmissa rakentuu kansallispuistojen matkailu- ja virkistyskäytön lähtökohdaksi se, että käyttöä pystytään ohjaamaan niin, että sen aiheuttamat haitat pysyvät hallinnassa: ”Kansallispuiston lähialuetta hoidetaan niin, että merkittäväkään kävijämäärien lisääntyminen ei vaikuta haitallisesti luontoon ja ihmisten saamiin kokemuksiin luonnossa liikkumisesta” (Urho Kekkosen... 2001, ks. Perttula 2006). Matkailun ohjaamiskeinoina käytetään erityisesti puistojen vyöhykkeistämistä, palveluvarustuksen rakentamista ja kävijöiden opastamista.

Täydellisen haittojen estämisen sijaan matkailun vaikutukset pyritään pitämään hyväksytyiksi määriteltyjen rajojen sisäpuolella. Metsähallituksessa on kehitetty ekologiaa, sosiaalisia ja taloudellisia mittareita luontomatkailun ympäristövaikutusten arvioimiseen ja seuraamiseen (esim. Luontomatkailusuunnitelma... 2004). Suuntauksena on, että kansallispuistojen matkailu- ja virkistyskäytön rajojen määrittely perustuu yhä enemmän käytön seurannassa havaittuihin ympäristövaikutuksiin sen sijaan, että esimerkiksi jokin virkistysmuoto julistettaisiin automaattisesti puistoihin sopimattomaksi (ks. McCool ja Patterson 2000). Suojelualueiden suunnitteluun käytettävissä olevien resurssien kasvun seurauksena alueelliset ja paikalliset erityispiirteet pystytään ottamaan perusteellisemmin huomioon matkailun suunnittelussa (ks. Perttula 2006).

Kestävän kehityksen diskurssin muodostuminen liittyy keskeisesti siihen, että matkailun kehittäminen on alkanut määrittäytyä hyväksyttäväksi tavoitteeksi kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnittelussa. Viime vuosikymmenen lopulta lähtien suunnitelmissa on puhuttu kestävästä kehityksestä ja kestävästä matkailusta (ks. Mowforth ja Munt 1998), jotka ulotetaan koskemaan kansallispuistoja. Metsähallitus laati hiljattain luonnonsuojelualueille ”kestävän luontomatkailun periaatteet”, joiden avulla pyritään sitouttamaan matkailuyrittäjät sekä asiakkaat ja alueiden sidosryhmät matkailun ympäristöhaittojen vähentämiseen (Luonnonsuojelualueiden hoidon... 2004, ks. Kolin kansallispuisto... 2006). Yleiset periaatteet pyritään siirtämään käytäntöön laatimalla kestävä luontomatkailun suunnitelmia.

Kestävän kehityksen ja kestävä matkailun käsitteitä käytetään nykyisin suunnitteluasiakirjoissa myös legitimoimaan kansallispuistoille asetettuja aluekehittämisen tavoitteita. Kokonaisvaltaisen kestävyuden käsitteen toteuttaminen edellyttää paitsi ekologisten, myös sosio-kulttuuristen ja

taloudellisten näkökulmien tasavertaista huomioonottamista (Mowforth ja Munt 1998). Luonnonsuojelualueilla taloudellinen toiminta on hyvin rajoitettua, joten luontomatkailu on lähes ainoa keino taloudellisen (ja osittain myös sosio-kulttuurisen) kestävyys tavoitteiden toteuttamiseksi. Näihin ulottuvuuksiin vetoamalla voidaan siten oikeuttaa matkailun kehittämistä: esimerkiksi Syötteen (2006) ja Salamajärven (2007) hoito- ja käyttösuunnitelmien mukaan ”luontomatkailun kehittäminen edistää sosiaalisen ja taloudellisen kestävyys tavoitetta luomalla paikalliselle väestölle mahdollisuuksia matkailuelinkeinon harjoittamiseen”. Jos kestävyys tarkastelu ulotetaan koskemaan vain yksittäistä kansallispuistoa tai muuta suppeaa aluetta, kokonaisvaltaisuuden periaatteen mukaisesti ekologista kestävyyttä ei voi asettaa sosio-kulttuurisia ja taloudellisia näkökulmia tärkeämpään asemaan puistossa. Esimerkiksi taloudellisen kestävyys tavoitteiden toteuttaminen edellyttää siten, että kansallispuistojen perustamisesta ja ylläpidosta aiheutuvien kulujen vastapainoksi puistoista on oltava taloudellista hyötyä (ks. Sorsa 2005).

5 Luonnonsuojelun uusliberalisoituminen

Asiakirjojen analyysi osoittaa, että Suomen kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnittelun perustana oleva diskurssi on muuttunut: puistoissa pyritään nykyisin yhteensovittamaan luonnonsuojelun ekologiset ja luontomatkailun taloudelliset tavoitteet noudattamalla kestävyys periaatteita (ks. myös Puhakka 2007). Keskeinen ero suunnittelua aikaisemmin ohjanneeseen puhetapaan on käsitys puistojen taloudellisesta merkityksestä ja vuorovaikutuksesta ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Nykyisin luonnon suojelemista ja käyttöä ei mielletä kokonaan toisensa poissulkeviksi toiminnoiksi, vaan luontomatkailun kasvu- ja kehittämistavoitteiden kautta kansallispuistot kytkeytyvät osaksi taloudellista toimintaa. Samalla puistoissa pyritään ottamaan paremmin huomioon paikallisten asukkaiden etuja. Pyrkimys erilaisten tavoitteiden yhdistämiseen noudattelee kansainvälistä kehitystä, joskin monien muiden maiden kansallispuistoissa matkailukäyttö on ollut jo aikaisemmin keskeisemmässä asemassa kuin Suomessa (esim. Runte 1997). Luonnonsuojelualueet on alettu ymmärtää biologisten reservien sijaan sosiaalisiksi ja kulttuurisiksi instituutioiksi (Kaltenborn ym. 2002) sekä alueellisen kehittämisen välineiksi (McCool ja Patterson 2000). Samalla puistot ovat muuttuneet entistä dynaamisemmiksi alueiksi, ja luonnon ja ihmisen vastakkainasettelu on vähentynyt. Luontoa ja ihmistä integroiva näkökulma näyttäisi olevan vahvistumassa myös luonnonsuojelufilosofioissa (Naskali 2000).

Kansallispuistojen matkailukäytön asemassa tapahtuneet muutokset osoittavat luonnonsuojelun muuttuneen entistä markkinavetoisemmaksi ja välineellisemmäksi: luontoa pyritään yhä useammin suojelemaan tuotteistamalla sitä – muuttamalla sen arvo rahalliseksi (ks. McAfee 1999). Puistojen taloudellinen hyödyntäminen ja kytkeminen aluekehittämisen tavoitteisiin luontomatkailun välityksellä on sidoksissa laajempiin yhteiskunnallisissa olosuhteissa ja arvoissa tapahtuneisiin muutoksiin: uusliberalistisen politiikan vaikutukset näkyvät myös luontopolitiikassa (ks. Heiskala 2006). Taloudellinen tehokkuus ja luonnon tuotteistaminen ovat nousseet yhä keskeisemmiksi tekijöiksi, kun länsimaisen kulttuurin kuluttamiseen ja yksityistämiseen liittyviä arvoja ollaan sisällyttämässä myös luonnonsuojeluun (ks. Kaltenborn ym. 2002).

Suomessa tehtiin 1970-luvulla jyrkkää pesäeroa luonnonsuojelun ja talouden välille, mutta viime aikoina merkitykset ovat lähentyneet toisiaan. Luontomatkailun aluetaloudellisen merkityksen kasvuun liittyy perinteisten elinkeinojen merkityksen väheneminen sekä hyvinvointiyhteiskunnan heikkeneminen. Valtion roolin muuttuessa kunnille ja maakunnille on annettu yhä suurempi vastuu alueellisesta kehittämisestä. Luonto ja luonnonsuojelualueet pyritään valjastamaan matkailun edistäjiksi ja samalla talouskasvun vauhdittajiksi. Kansallispuistojen paineet tuottaa

matkailutuloa ja osoittaa taloudellinen tehokkuutensa ovat lisääntyneet; tämä voi olla tärkeää esimerkiksi yhteiskunnallisen rahoituksen turvaamiseksi (Eagles ja McCool 2002). Suomessa kehityssuunnasta ovat osoituksena esimerkiksi Metsähallituksen kansallispuistoille ja muille hallinnassaan oleville alueille laatimat käyntimäärä- sekä tulo- ja työllisyystavoitteet, joilla pyritään toteuttamaan eduskunnan ja ympäristöministeriön asettamia luontomatkailun kehittämistavoitteita. Toiminnan tuloksellisuuden, tuottavuuden ja taloudellisuuden mittaaminen on keskeinen osa myös Metsähallituksen toimintaa luonnonsuojelualueilla (Luonnonsuojelualueiden hoidon... 2004). Lisäksi kansallispuistojen merkitys aluekehittämisen välineinä on noussut yhteiskunnallisen rahoituksen hakemisen argumentiksi: puistojen investointitarvetta perustellaan matkailun kasvulla sekä tulo- ja työllisyshyödyillä (Virkistyskäytön ja... 2006, ks. Metsähallituksen luonnonsuojelualueiden... 2004).

6 Lopuksi

Taloudellisten ja sosio-kulttuuristen tavoitteiden asettamisen seurauksena kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnittelussa pyritään nykyisin ottamaan entistä paremmin huomioon useiden eri tahojen intressejä, yhteensovittamaan erilaisia tavoitteita ja samalla vähentämään puistojen käyttöä koskevia ristiriitoja. Suunnitteluasiakirjojen ilmentämä käsitys kansallispuistoista ei silti välttämättä vastaa kaikkien ihmisten tulkintoja puistojen merkityksistä ja tavoitteista, suojelun toteuttamiskeinoista tai alueille sopivista käyttömuodoista. Nykyisten suunnitteluperiaatteiden ja -käytäntöjen rinnalla esiintyy sekä kriittisempiä että myönteisempiä kansallispuistojen matkailukäyttöä koskevia kannanottoja, joita antavat esimerkiksi matkailuyrittäjät tai matkailijat (Puhakka 2005). Lisäksi puistoille saatetaan antaa aivan muunlaisia kuin matkailua tai luonnonsuojelua korostavia merkityksiä (Puhakka 2007, ks. Saarinen 2005). Pyrkimys erilaisten tavoitteiden yhdistämiseen merkitsee suuria haasteita kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnittelulle, sillä ekologisia, sosio-kulttuurisia ja taloudellisia tekijöitä ei voi arvottaa yhteismitallisesti. Intressien monipuolistuessa tavoitteiden yhteensovittamisesta onkin tullut entistä keskeisempi osa luonnonsuojelun suunnittelua ja päätöksentekoa.

Kirjallisuus

- Berghäll, J. 2005. Saaristomeren kansallispuiston luontomatkailun aluetaloudelliset vaikutukset. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja A 153. 65 s.
- Borg, P. & Ormio, H. 1978. Perustiedot kansallispuistoista. Ihanteet ja käytäntö. WSOY, Porvoo. 112 s.
- Butler, R.W. & Boyd, S.W. (toim.). 2000. Tourism and national parks. Issues and implications. John Wiley & Sons, Chichester. 352 s.
- Eagles, P.F.J. & McCool, S.F. 2002. Tourism in national parks and protected areas. Planning and management. With contributions by Halpenny, E.A. & Moisey, R.N. CABI Publishing, Wallingford. 320 s.
- Fennell, D. 1999. Ecotourism: an introduction. Routledge, London. 315 s.
- Gilligan, B., Dudley, N., Fernandez de Tejada, A. & Toivonen, H. 2005. Management effectiveness evaluation of Finland's protected areas. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja A 147. 175 s.
- Hall, C.M. & Page, S.J. 1999. The geography of tourism and recreation. Environment, place and space. Routledge, London. 309 s.
- Heiskala, R. 2006. Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros. Julkaisussa: Heiskala, R. & Luhtakallio, E. (toim.). Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta. Gaudeamus, Helsinki. s. 14–42.

- Huhtala, M. 2006. [Verkkodokumentti]. Pallas-Ounastunturin kansallispuiston kävijöiden rahankäyttö ja sen paikallistaloudelliset vaikutukset. Metlan työraportteja/Working Papers of the Finnish Forest Research Institute 35. 75 s. Saatavissa: <http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2006/mwp035.htm>. [Viitattu 23.1.2007].
- Kaltenborn, B.P., Vistad, O.I. & Stanaitis, S. 2002. National parks in Lithuania: old environment in a new democracy. *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography* 56(1): 32–40.
- Kansallispuistokomitean mietintö. 1976. Komiteanmietintö 88. Helsinki. 199 s.
- Kauppila, P. 2004. Matkailukeskuksen kehitysprosessi ja rooli aluekehityksessä paikallistasolla: esimerkkeinä Levi, Ruka, Saariselkä ja Ylläs. *Nordia Geographical Publications* 33(1). 260 s.
- Koivumaa, J. 2005. Pallas-Yllästunturin kansallispuiston merkitys matkailulle. Julkaisussa: Tuulentie, S. & Järviluoma, J. (toim.). Erottavat tunturit. Pallaksen ja Ylläksen alueelliset identiteetit matkailijoiden ja yrittäjien puheessa. Lapin yliopiston kauppatieteiden ja matkailun tiedekunnan julkaisuja B, tutkimusraportteja ja selvityksiä 3. s. 53–63.
- Käyntimäärät kansallispuistoittain. 2005. [Verkkodokumentti]. Metsähallitus. Saatavissa: <http://www.metla.fi/binary.aspx?Section=2842&Item=4557>. [Viitattu 23.1.2007].
- Leino-Kaukiainen, P. 1994. Luonnonsuojelusta ympäristökysymykseen. Julkaisussa: Kurki-Suonio, I. & Heikkilä, M. (toim.). Kestävän kehityksen edellytykset Suomessa. Imatran Voima Oy:n 60-vuotisjuhla-julkaisu. Tammi, Helsinki. s. 29–101.
- Luonnonsuojelulaki N:o 1096/1996.
- Lovén, L. 2004. Kolin kansallispuiston asiakaspalautejärjestelmä. Julkaisussa: Lovén, L. (toim.). Tutkittu ja tuntematon Koli. Kolin kansallispuiston tutkimusseminaari 24.–25.4.2002. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 915. s. 123–131.
- McAfee, K. 1999. Selling nature to save it? Biodiversity and green developmentalism. *Environment and Planning D: Society and Space* 17: 133–154.
- McCool, S.F. & Patterson, M.E. 2000. Trends in recreation, tourism and protected area planning. Julkaisussa: Gartner, W.C. & Lime, D.W. (toim.). Trends in outdoor recreation, leisure and tourism. CAB International, Wallingford. s. 111–119.
- Mels, T. 1999. Wild landscapes. The cultural nature of Swedish national parks. Lund University Press, Lund. 257 s.
- Mowforth, M. & Munt, I. 1998. Tourism and sustainability: new tourism in the Third World. Routledge, London. 363 s.
- Naskali, A. 2000. Yhteiskunnalliset arvot ja sosiaalinen kestävyys kansallispuistojen hoidossa. Julkaisussa: Saarinen, J., Jortikka, S. & Virtanen, E. (toim.). Luonto, matkailu ja luonnonsuojelu. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 760. s. 49–69.
- Nieminen, M. & Saaristo, K. 1998. Suomalaisen luonnon lait. *Alue ja Ympäristö* 27(2): 72–89.
- Ohjelma luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämiseksi. 2002. Suomen ympäristö 535. Ympäristöministeriö. 47 s.
- Olwig, K.R. 1995. Reinventing common nature: Yosemite and Mount Rushmore – a meandering tale of a double nature. Julkaisussa: Cronon, W. (toim.). Uncommon ground. Toward reinventing nature. W.W. Norton, New York. s. 379–408.
- Perttula, M. 2006. Suomen kansallispuistojärjestelmän kehittyminen 1960–1990-luvuilla ja U.S. National Park Servicen vaikutukset puistojen hoitoon. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja A 155. 64 s.
- Poon, A. 1993. Tourism, technology and competitive strategies. CAB International, Wallingford. 370 s.
- Puhakka, R. 2005. Matkailijoiden asenteet kansallispuistojen matkailukehittämiseen. *Matkailututkimus* 1(1): 63–85.
- 2007. Kansallispuistot murroksessa. Tutkimus luonnonsuojelun ja matkailun tavoitteiden kohtaamisesta. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 81. 305 s.
- Puustinen, J., Neuvonen, M., Sievänen, T. & Pouta, E. 2006. Kansallispuistojen vetovoimatekijät ja kävijämäärät. Julkaisussa: Horne, P., Koskela, T., Kuusinen, M., Otsamo, A. & Syrjänen, K. (toim.). Metson jäljillä. Etelä-Suomen metsien monimuotoisuusohjelman tutkimusraportti. Maa- ja metsätalousministeriö, ympäristöministeriö, Metsäntutkimuslaitos ja Suomen ympäristökeskus. s. 308–310.

- Raitio, K. & Rannikko, P. 2006. Metsien käyttö ja sosiaalinen kestävyys: Metsähallituksen roolin muuttuminen Lieksassa. *Metsätieteen aikakauskirja* 2/2006: 271–292.
- Runte, A. 1997. National parks. The American experience. 3. painos. University of Nebraska Press, Lincoln. 335 s.
- Rytteri, T. 2005. Ensimmäisten lakisääteisten luonnonsuojelualueiden perustaminen poliittisena kysymyksenä. *Terra* 117(2): 3–16.
- Saarinen, J. 2003. The regional economics of tourism in Northern Finland: the socio-economic implications of recent tourism development and future possibilities for regional development. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism* 3(2): 91–113.
- 2005. Tourism in the northern wildernesses: wilderness discourses and the development of nature-based tourism in Northern Finland. Julkaisussa: Hall, C.M. & Boyd, S. (toim.). *Nature-based tourism in peripheral areas. Development or disaster. Aspects of Tourism* 21. Channel View Publications, Clevedon. s. 36–49.
- , Jortikka, S. & Virtanen, E. 2000. Luonnonsuojelualueet ja matkailu. Julkaisussa: Saarinen, J., Jortikka, S. & Virtanen, E. (toim.). *Luonto, matkailu ja luonnonsuojelu. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 760. s. 5–12.
- Sorsa, R. 2004. The role of tourism in Finnish nature conservation from the nineteenth century to the present. Julkaisussa: Saarinen, J. & Hall, C.M. (toim.). *Nature-based tourism research in Finland: local contexts, global issues. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 916. s. 33–46.
- 2005. Matkailun muuttuva asema kansallispuistojen suunnittelussa. *Alue ja Ympäristö* 34(1): 42–53.
- Tamminen, J. 1981. Kansa vastaan kansallispuistot. Kansallispuistokomitean esityksen vastaanoton sosiologista tarkastelua. *Turun yliopisto, Sosiologia tutkimuksia* 101. 51 s.
- Tolvanen, A., Rämetsä, J., Siikamäki, P., Törn, A. & Orell, M. 2004. [Verkkodokumentti]. Research on ecological and social sustainability of nature tourism in Northern Finland. Julkaisussa: Sievänen, T., Erkkonen, J., Jokimäki, J., Saarinen, J., Tuulentie, S. & Virtanen, E. (toim.). *Policies, methods and tools for visitor management – proceedings of the second international conference on monitoring and management of visitor flows in recreational and protected areas, June 16–20, 2004, Rovaniemi, Finland. Metlan työraportteja/Working Papers of the Finnish Forest Research Institute* 2. s. 264–270. Saatavissa: <http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2004/mwp002.htm>. [Viitattu 23.1.2007].
- Urry, J. 1990. *The tourist gaze. Leisure and travel in contemporary societies*. Sage, London. 176 s.
- Valtioneuvoston periaatepäätös toimintaohjelmasta luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailemisen kehittämiseksi. 2003. 10 s. Saatavissa: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=1318&>. [Viitattu 23.1.2007].
- Virkistyskäytön ja luontomatkailemisen kehittyminen on kansallispuistojen keskeinen haaste ja mahdollisuus Lapissa. 2006. Metsähallituksen tiedote 15.12.2006. Saatavilla: <http://www.metsa.fi/news.asp?Section=10&Item=5486>. [Viitattu 23.1.2007].

Liite 1

Kansallispuistojen suunnitteluasiakirjat:

- Alueiden yleisökäytön tavoitetila 2010. 2004. Roolijakoprojekti, julkaisematon loppuraportti. Luonnonsuojelujohtajan hyväksymä 21.4.2004. Yleinen osa.
- Helvetinjärven kansallispuiston runkosuunnitelma. 1986. Metsähallitus SU 4:73.
- Hiidenportin kansallispuiston runkosuunnitelma. 1988. Metsähallitus SU 4:95.
- Isojärven kansallispuiston runkosuunnitelma. 1984. Metsähallitus SU 4:54.
- Itäisen Suomenlahden kansallispuiston runkosuunnitelma. 1987. Metsähallitus SU 4:90.
- Kauhanevan–Pohjankankaan kansallispuiston runkosuunnitelma. 1985. Metsähallitus SU 4:72.
- Kolin kansallispuisto 2010. Hoito- ja käyttösuunnitelma 2003–2010. 2005. Lovén, L. (toim.). Metsäntutkimuslaitos, Tutkimusmetsäpalvelut ja Joensuun tutkimuskeskus.
- Kolin kansallispuisto ja Kolin matkailualue. Kestävän matkailun kehittäminen – strategia. 2006. Lovén, L. (toim.). EUROPARC – Sustainable Tourism Charter, NEST-KOLI-Ecolabeling project. Kolin neuvottelukunta hyväksynyt 21.2.2006. Julkaisematon suunnitelma.
- Koloveden kansallispuiston runkosuunnitelma. 1993. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B 5.
- Kurjenrahkan kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 2006. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja C 1.
- Lauhanvuoren kansallispuiston runkosuunnitelma. 1985. Metsähallitus SU 4:71.
- Leivonmäen kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 2006. Luonnos. Metsähallitus.
- Lemmenjoen kansallispuiston runkosuunnitelma. 1988. Metsähallitus SU 4:91.
- Liesjärven kansallispuiston runkosuunnitelma. 1985. Metsähallitus SU 4:68.
- Linnansaaren kansallispuiston runkosuunnitelma. 1985. Metsähallitus SU 4:69.
- Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet. Valtion omistamien luonnonsuojelualueiden tavoitteet, tehtävät ja hoidon yleislinjat. 1993. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B 1.
- Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet. Metsähallituksen luonnonsuojelualueiden tavoitteet, tehtävät ja hoidon yleislinjat. 2002. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B 63.
- Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet. Metsähallituksen luonnonsuojelualueiden tavoitteet, tehtävät ja hoidon yleislinjat. 2004. Metsähallitus, luonnonsuojelu. Luonnonsuojelujohtajan hyväksymä 21.5.2004. Julkaisematon suunnitelma.
- Luontomatkailusuunnitelma. Oulangan kansallispuisto ja sen lähiseutu. 2004. Oulangan yhteistoimintaryhmä. Julkaisematon suunnitelma.
- Metsähallituksen luonnonsuojelualueiden virkistys- ja luontomatkailukäytön edellytysten parantaminen – kehittämissuunnitelma ympäristöministeriölle. 2004. Metsähallitus, luonnonsuojelu. Aarnio, M., Berg-häll, J. & Vauramo, A. Julkaisematon suunnitelma 2.12.2004.
- Nuukсион kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 2003. Luonnos 26.5.2003. Metsähallitus.
- Oulangan kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 2003. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B 70.
- Pallas-Yllästunturin kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 2005. Sulkava, P. & Norokorpi, Y. (toim.). Luonnos 18.8.2005. Metsähallitus.
- Patvinsuon kansallispuiston runkosuunnitelma. 1998. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B 47.
- Perämeren kansallispuiston runkosuunnitelma. 1994. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B 15.
- Petkeljärvi-Putkelanharjun ja Puohtiinsuon Natura-alueiden hoito- ja käyttösuunnitelma. 2006. Laiho, J., Pirinen, M. & Kumpulainen, J. Luonnos 16.10.2006. Metsähallitus.
- Pyhä-Häkin kansallispuiston runkosuunnitelma. 1984. Metsähallitus 4:58.
- Pyhä-Luoston kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 2006. Luonnos. Metsähallitus.
- Päijänteen kansallispuiston runkosuunnitelma. 1997. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B 37.
- Repoveden kansallispuiston ja Aarnikotkan metsän luonnonsuojelualueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 2004. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B 75.

- Riisitunturin kansallispuiston runkosuunnitelma. 1987. Metsähallitus SU 4:78.
- Saaristomeren kansallispuiston runkosuunnitelma. 2000. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B 56.
- Salamajärven suojelualuekokonaisuuden hoito- ja käyttösuunnitelma 2006–2015. 2007. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja C 20.
- Seitsemisen kansallispuiston runkosuunnitelma. 1996. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B 28.
- Syötteen alueen luontomatkailusuunnitelma. 2001. Aarnio, J. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B 61.
- Syötteen kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 2006. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja C 2.
- Tammisaaren kansallispuiston runkosuunnitelma. 1992. Metsähallitus SU 4:122.
- Tiilikjärven kansallispuiston runkosuunnitelma. 1998. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B 46.
- Urho Kekkosen kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 2001. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B 60.
- Valkmusan kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 2002. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B 65.